

א - פתיחה

א - שבת מנוחה - השלמת הבריאה

בשישה ימים ברא אלוהים את השמים ואת הארץ ואת כל צבאם, ולכאורה לא היה עוד צורך ביום נוסף, ואע"פ כן ברא ה' את היום השביעי והקדישו לשבתה ומנוחה, ומתוך כך ישנה בעולם מנוחה, ברכה וקדושה. שנאמר (בראשית ב, א-ג): "וַיְכַלֵּי הָאֱלֹהִים וְהָאָרֶץ וְכָל צָבָאָם. וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה, וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְכַל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה. וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בּוֹ שָׁבַת מְכַל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת".

שאלו חכמים (מכילתא יתרו): "וכי יש לפניו יגיעה, והלא כבר נאמר (ישעיהו מ, כח): בּוֹרָא קְצוֹת הָאָרֶץ לֹא יִיעֵף וְלֹא יִיגַע, ולא זו בלבד אלא שהוא נותן כוח לעייפים, שנאמר (שם מ, כט): נִתֵּן לִיעֵף כֹּחַ. אלא מה תלמוד לומר (שמות כ, י): וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי, אלא כביכול הכתיב על עצמו שברא את עולמו בשישה ימים ונח בשביעי". ולמה הכתיב לעצמו מנוחה? כדי לברוא בעולם מנוחה, נחת, שלוה ושקט. שכל זמן שהיה הבורא עוסק בבריאה, היה העולם הולך ונמתח, וכששבת ביום השביעי, ניתנה לעולם מנוחה (ברא"ר י, ט).

העבודה הרצופה בלא מנוחה מבטאת כמיהה נוראה אל השלמות, ותחושת חסרון אין סופי, שלעולם אין מצליחים להשלימו, שכל מה שעובדים וטורחים ועמלים, לא זוכים לנחת ומנוחה, כי המרחק מהשלמות עדיין נותר עצום, והחסרון נוקב עד תהום, עד שאי אפשר להפסיק לעבוד מרוב חסרונות שצריך להשלים וקלקולים שצריך לתקן. וכך היו חייו של האדם בעולם אילו היה נברא בשישה ימים בלא שבת, אבל כיוון שנבראה השבת, באה מנוחה לעולם (מהר"ל תפארת ישראל פרק מ).

עיקר המנוחה בהכרה של האדם שיש ערך למעשיו, שאז יפיק נחת מעמלו, וידע שכל הטרחה שטרח אינה לשווא, ומתוך כך יוכל לאגור

כוחות, ולהיות נכון לשלב הבא, בו ימשיך לעבוד. אבל מי שאינו רואה ערך במעשיו, גם אם ישבות מעבודה לא יזכה למנוחת הנפש. וכך היה העולם, למרות שכבר נבראו בו שמים וארץ, יבשות וימים, עצים ועשבים, מאורות שמים ותהומות, דגים, ציפורים וחיות, ואף האדם שנברא בצלם אלוהים כבר התהלך בו, עדיין היה העולם חלול מתוכן, וממילא לא היתה בו מנוחה. וכשנברא היום השביעי לשביתה ומנוחה - נבראה היכולת לקלוט את הערך הפנימי של העולם ושל כל המעשים שנעשים בו.

כל בני האדם זכו לזה במידה מסוימת, שמתוך בריאת היום השביעי, יכולים כולם לקלוט שיש ערך פנימי לבריאה ולמלאכה, ומתוך כך יכול כל אדם לזכות לנחת ומנוחה מעמלו. לשם כך אין צורך לשבות דווקא בשבת. אבל את הערך האמיתי והמוחלט של הבריאה והמלאכה, היינו את הערך האלוקי שלהם, אפשר לקלוט רק על ידי שביתה בשבת, ביום שהקדיש ה' למנוחה, ולזה זכו ישראל בלבד. ולא זו בלבד, אלא שאין ישראל מוצאים מנוחה בשום ערך אנושי מוגבל, "מקום מנוחתנו הוא רק באלוהים" (אורות, זרעונים, צמאון לא-ל חי).

בלא המנוחה שמבטאת את הערך והתכלית של העולם, אין טעם לקיומו, וזהו שאמרו חכמים (ברא"ר י, ט): "משל למלך שעשה לו חופה וציירה וכיירה, ומה היתה חסרה? כלה שתכנס לתוכה! כך מה היה העולם חסר - שבת". שכן מה יועילו לו למלך כל חדרי ארמונו וכליו המפוארים, אם אין לו כלה לשמוח איתה בהם. והכלה היא הברכה של הארמון, שמתוך השמחה שהמלך שמח בה, הוא משפיע ברכה לכל מלכותו. עוד אמרו חכמים (שם): "משל למלך שעשו לו טבעת, מה היתה חסרה - חותם! כך מה היה העולם חסר - שבת". החותם מעניק צביון ומשמעות לטבעת, וכך השבת בקדושתה מעניקה משמעות לעולם (מהר"ל תפארת ישראל מ).

ב - שבת וישראל

שאלו חכמים (שבת פח, א): למה נאמר בסיום מלאכת היום השישי (בראשית א, לא): "וַיְהִי עֶרְבַּ וַיְהִי בֹקֶר יוֹם הַשְּׁשִׁי" בתוספת ה' הידיעה.

וביאר שכוונת התורה לרמוז ליום השישי בסיוון שבו ניתנה תורה לישראל, "שהתנה הקדוש ברוך הוא עם מעשה בראשית ואמר להם: אם ישראל מקבלים התורה - אתם מתקיימים, ואם לאו - אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו". ומיד לאחר סיום היום 'השישי' נברא יום השבת, שבו מתגלה מלכותו יתברך, ובו עתיד הקב"ה לתת תורה לישראל (שבת פו, ב).

עד שהופיעו ישראל בעולם, היתה השבת בודדה, באין מי שיגלה את קדושתה וברכתה. וכפי שאמרו חכמים (ברא"ר יא, ח): "אמרה שבת לפני הקב"ה, רבונו של עולם, לכולם יש בן זוג, ולי אין בן זוג, שכל ששת ימי המעשה מתחלקים לזוגות, ורק לי אין בן זוג. אמר לה הקב"ה: כנסת ישראל היא בן זוגך, וכיוון שעמדו ישראל לפני הר סיני, אמר להם הקב"ה: זכרו הדבר שאמרתי לשבת, כנסת ישראל היא בן זוגך, היינו דיבור (שמות כ, ז): זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ".

אמנם עוד לפני שקבלו ישראל את התורה, היתה השבת מקודשת ומבורכת, שבה שבת אלוהים מכל מלאכתו, והיא פנימיותו ונשמתו של העולם. אלא שהברכה שנמשכה אז מהשבת היתה מצומצמת, לקיום העולם בלבד. וכל החסרונות שהיו טבועים בעולם נותרו במקומם, בלא יכולת לתקנם. ולכן התנה הקב"ה עם מעשה בראשית, שאם לא יקבלו ישראל את התורה, יחזור העולם לתוהו ובוהו, כי מה טעם לקיומו אם ימשיך להתבוסס בכל מכאוביו בלא יכולת להתקדם ולהתעלות אל התיקון השלם.

ג - יציאת מצרים לחירות והשבת

במשך אלפיים שנה למדו בני האדם לקיים את עצמם, לספק לעצמם מזון, לבוש ובית, ולהתארגן בחברה שתוכל להתמודד ביתר הצלחה עם הקשיים שמסביב. אבל מלבד יחידי סגולה שדבקו באמונה ובמוסר, העולם כולו התנהל על פי הצורך והכוח, בלא שום מטרה אידיאלית. עד שהחלו להופיע האבות, אברהם יצחק ויעקב, שקראו בשם ה', והקדישו את חייהם לתיקון העולם בחסד ואמת. הם כפרו בעבודה זרה שקידשה את הכוח הטבעי ושללה את המוסר. מתוך הרגשת

ליבם קיימו האבות את המצוות ושמרו את השבת (ברא"ר עט, ז), אבל עדיין לא ניתנה להם התורה, ולכן לא יכלו לקיים את עמדתם בעולם. ולהיפך, כל הרוע שכנגדו נלחמו קם עליהם, והאומה המצרית שהיתה אז חזקה מכל האומות, שיעבדה את בני ישראל והפכה אותם לעבדים, והכריחה אותם לעבוד בפרך, כדי לקיים את הכלכלה המצרית ולספק למצרים את כל צרכיהם ותאוותיהם. בתוך כך יכלו ישראל להבין עד כמה יכול הטבע האנושי להיות רע, ועד כמה בני האדם זקוקים לאותה אמונה שאבותיהם בישרו לעולם. ומסורת היתה בידם, כתובה על מגילות, שעתידי הקב"ה לגאול אותם ממצרים, ובכל שבת היו משתעשעים באותן המגילות (עי' שמו"ר ה, יח). על ידי אותה אמונה שמרו על זהותם, והלכו והתרבו עד שנעשו לעם, ונגלה עליהם ה' אלוהי אבותיהם והוציאם ממצרים וגאלם, ונתן להם את התורה ואת השבת.

לא משעבוד מצרים בלבד נגאלו ישראל, אלא בזכות התורה והשבת שקבלו לאחר יציאת מצרים, נשתחררו מהשעבוד לטבע ולמלחמת הקיום. מהשעבוד לתפישה שתכלית האדם להשיג כמה שיותר רכוש וממון, ולשם כך עליו להיות מוכן להשתלט על חבריו ולעשותם עבדים.

ישראל ששומרים שבת, זוכרים תמיד כי ה' הוא שברא את העולם ומקיימו, ותכליתו של האדם להידבק בה' ובמידותיו הטובות, ולהשתחרר מכבלי השעבוד ליצר הרע ולמלחמת הקיום. וגם אם בלית ברירה בכורח הנסיבות עליו לעבוד קשה לפרנסתו, או אולי אף נמכר לעבד, ינוח בשבת, ועל ידי כך יהיה ברור כי אינו משועבד לגמרי, רוחו בת חורין וקשורה לשורשה האלוקי. שנאמר (דברים ה, יא-יד): "שְׁמֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקֹדֶשׁ פֶּאֶרְשׁ צִוָּה ה' אֱלֹהֶיךָ. שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעֵשִׂיתָ כָּל מְלָאכָתְךָ. יוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַה' אֱלֹהֶיךָ, לֹא תַעֲשֶׂה כָל מְלָאכָה אֹתָהּ וּבִנְךָ וּבִתְךָ וְעַבְדְּךָ וְאֻמָּתְךָ וְשׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וְכָל בְּהֶמְתְּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ, לִמְעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וְאֻמָּתְךָ כָּמוֹךָ. וְזָכַרְתָּ פִּי עֶבֶד הָיִיתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצֵאֵנִי ה' אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֶרַע נְטוּיָה, עַל כֵּן צִוָּה ה' אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת".

בכוונה ברא ה' את העולם חסר, כדי שיזכו בני האדם להשתתף בתיקונו ושכלולו. ואי אפשר לתקן את העולם בלא לגלות את מקורו ואת יעודו - ללכת בדרכי ה' כמבואר בתורה. וזו תכליתם של ישראל,

לגלות את דבר ה' בעולם, שנאמר (ישעיהו מג, כא): "עם זו יצרתי לי תהילתי יספרו", ולכן אמרו חכמים (ויק"ר לו, ד): "שמים וארץ לא נבראו אלא בזכות ישראל". על ידי יום השבת, שהוא הזמן המבורך והמקודש, יכולים ישראל למלא את יעודם. לכן ניתנה התורה בשבת (שבת פו, ב), ולכן יום השבת מיוחד יותר מכל הימים ללימוד התורה.

ד - סגולת ישראל והשבת

על ידי השבת מתגלה הקשר המיוחד שבין הקב"ה לישראל, שנאמר (שמות לא, יג-יז): "אף את שבתתי תשמרו, כי אות הוא ביני וביניכם לדרתיכם, לדעת כי אני ה' מקדשכם. ושמרתם את השבת, כי קדש הוא לכם... ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדרתם ברית עולם. ביני ובין בני ישראל אות הוא לעולם, כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביים השביעי שבת וינפש".

אמרו חכמים (ביצה טז, א): "אמר הקב"ה למשה: מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה, ואני מבקש ליתנה לישראל, לך והודיעם". עוד אמרו (שם): "כל מצווה שנתן להם הקדוש ברוך הוא לישראל נתן להם בפרהסיא, חוץ משבת שנתן להם בצנעא, שנאמר: ביני ובין בני ישראל אות הוא לעולם". ושאלו, הרי מצוות השבת היא מעשרת הדברות שנתנו בפרהסיא. אלא פירשו שעומק עניינה של השבת, שעל ידה מתגלה התוכן הפנימי האלוקי של העולם, הוא דבר שאינו יכול להתגלות בפרהסיא, כי הוא עניין מיוחד שתלוי בקשר שבין הקב"ה לישראל. וזהו שאמרו חכמים (שם): "נשמה יתירה נותן הקדוש ברוך הוא באדם ערב שבת, ולמוצאי שבת נוטלין אותה הימנו". על ידי הנשמה היתירה יכולים ישראל לקלוט את משמעותו האלוקית של העולם ואת היעוד המיוחד שלהם.

זהו שאמרו חכמים (סנהדרין נח, ב): "נכרי ששבת - חייב מיתה". ועוד אמרו (דב"ר א, כא): "בנוהג שבעולם, מלך ומטרונה יושבים ומסיחים זה עם זה, מי שבא ומכניס עצמו ביניהם אינו חייב מיתה?! כך השבת הזו בין ישראל ובין הקב"ה, שנאמר: ביני ובין בני ישראל,

לפיכך, כל נכרי שבא ומכניס עצמו ביניהם עד שלא קיבל עליו לימול - חייב מיתה" (ועי' בהרחבות כה, א).

כדי לבטא את חובתה הגדולה של השבת אצל ישראל, ככלה מלכותית אצל חתנה, נהגו ישראל לצאת לפני שקיעת החמה לקבלה, כשם שיוצאים לקראת אורח נכבד. ומסופר בתלמוד (שבת קיט, א) על רבי חנינא שהיה מתעטף בבגדיו המכובדים ומקבל את השבת באמירת: "בואו ונצא לקראת שבת המלכה". ורבי ינאי היה לובש את בגדיו הנאים ומקבל את השבת באמירת: "בואי כלה, בואי כלה". על יסוד זה תיקן רבי שלמה אלקבץ את הפיוט הנפלא: "לכה דודי (ישראל) לקראת כלה פני שבת נקבלה".

ה - ששת הימים ושבת

ששת ימי החול ושבת קשורים זה בזה, שכשם שיש באדם גוף ונשמה, כך לשבוע יש גוף ונשמה. ימי החול הם הגוף והשבת היא הנשמה. וכשם שהאדם השלם הוא אדם שנשמתו וגופו פועלים יחד בהרמוניה, כאשר הגוף מקבל השראה רוחנית מהנשמה, ונותן לנשמה יכולת לבוא לידי ביטוי. כך השבוע השלם הוא שבוע שבו השבת וימי החול קשורים זה בזה. בימי החול מכינים את כל צרכי השבת ומגשימים את הרעיונות של השבת, ואילו מהשבת שואבים כוחות רוחניים למשך ימי החול.

מצד אחד אנו מתייחסים אל השבת כסיום השבוע, שבכל ימי החול אנו מתכוננים לקראת השיא שהוא שבת, והשבת נותנת משמעות ומרוממת את המעשים שנעשו בששת ימי החול. ומצד שני השבת היא גם השורש וההתחלה של השבוע הבא, ומשבת אנו שואבים כוחות רוחניים למשך כל השבוע הבא, כדי שנוכל להגשים בתוך עולם המעשה את הערכים הרוחניים שקלטנו בשבת. וכך חייו של היהודי אינם רצף אחיד שהולך ונשחק, הולך ומאבד גובה, אלא להיפך, התעלות מתמדת.

בבריאית העולם ששת הימים קדמו לשבת, ואילו אצל אדם הראשון, שנברא ביום השישי, השבת קדמה לששת הימים הבאים. וזה השורש לשתי הבחינות (עי' שבת סט, ב).

עוד מצינו בדברי חכמים מבט נוסף ליחס שבין השבת לימות החול, שהשבת נמצאת באמצע, בין שלושת הימים שלפניה לשלושת הימים שלאחריה. שהימים רביעי, חמישי ושישי הם הימים שלפני השבת, שבהם אנו מתכוננים לשבת. וימי ראשון, שני ושלישי הם הימים שלאחר השבת, שבהם עדיין נמשכת השפעת השבת הקודמת (פסחים קו, א, ועי' להלן ב, י-יא; ה, ט; ח, ז).

כיוון שיש קשר בין השבת לימי המעשה, ממילא ברור שכל שאדם עושה במשך ימי החול מעשים חשובים יותר, כך יזכה להתעלות יותר בשבת, שהשבת היא הפנימיות של השבוע. וככל שיתעלה יותר בשבת, כך יוכל להמשיך יותר משמעות וקדושה לימי החול שלאחר השבת.

ביאר המהר"ל (תפארת ישראל פרק מ), שרעיון השבת רמוז במספר הימים, שכל דבר גשמי יש לו שישה צדדים, מעלה ומטה וארבעה צדדים כנגד רוחות העולם, והמספר השביעי מבטא את הפנימיות שלו. כך העולם הגשמי נברא בשישה ימים, וביום השביעי נבראה השבת שהיא פנימיותו המקודשת.

ו - ברכה וקדושה

השבת הוא יום קדושה וברכה, שנאמר (בראשית כ, ג): "וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדְּשׁ אֹתוֹ, כִּי בּוֹ שָׁבַת מְכָל מְלָאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת". וכן נאמר (שמות כ, י): "כִּי יֵשֶׁת יָמִים עֲשֵׂה ה' אֶת הַשְּׁמִים וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי, עַל כֵּן בֵּרַךְ ה' אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדְּשֵׁהוּ".

קדוש שייך למוחלט, למה שמעבר לזמן ולמקום. פירוש המילה 'קדוש' - מובדל ומופרש, שכל מה ששייך למוחלט - מובדל ומופרש מכל הדברים המוגבלים שבעולם. ברכה משמעותה תוספת וריבוי. ככל

שיש בדבר יותר קדושה, כך הוא יכול להיות מקור ליותר ברכה. הקדוש מכל הוא ה' בורא העולם, היה הוה ויהיה, שאין סוף לאורו ויכולתו, והוא מקור הברכה לכל בראי עולם. לכן הוא נקרא "הקדוש ברוך הוא", שהוא קדוש (מובדל) והוא ברוך (משפיע ברכה).

והקדוש ברוך הוא קידש את השבת וברך אותה. קידשה בכך שהבדילה מכל הימים, שבה מתגלה העניין הפנימי של העולם. וברך אותה, שדרכה הוא משפיע ברכה לכל הימים ולכל העולמות. וכפי שאמרו בזוהר: "כל שישה ימים מתברכים מיום השביעי" (ח"ב סג, ב), ועוד אמרו: "כל הברכות שלמעלה ולמטה תלויות ביום השביעי, משום שמיום ההוא מתברכים כל שישה ימים העליונים" (שם פח, א).

דווקא על ידי השביתה ששבת אלוהים מכל מלאכה ביום השביעי, נעשתה השבת מקודשת ופנימית לכל הימים, ודרכה ה' משפיע ברכה לששת הימים ולעולם. וכך ישראל, דווקא על ידי ששובתים מכל מלאכה ביום השביעי, ומתקשרים אל הקודש ומקור הברכה, מבינים את הערך הגדול של כל המלאכות שאדם עושה לצורך ישובו של עולם, וזוכים שהברכה נמשכת אליהם. זהו שאמרו חכמים (משלי י, כב; ירושלמי ברכות ב, ז): "בְּרַכַּת ה' הִיא תַעֲשִׂיר - זו ברכת שבת". וכן אמרו (שבת קיט, א) שעל ידי שמכבדים את השבת זוכים להתעשר, כי היא מקור הברכה.

ז - המן בשבת

במשך ארבעים שנה שהלכו אבותינו במדבר, היה ה' מוריד להם לחם מן השמים, ונקרא שמו 'מן', ודרכו לימד הקב"ה את ישראל כיצד להתייחס למזון ולפרנסה, וכמו שנאמר (שמות טז, ד): "הִנְנִי מְמַטֵּיר לָכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמַיִם, וְיֵצֵא הָעָם וְלָקְטוּ דָּבָר יוֹם בְּיוֹמוֹ, לְמַעַן אֲנֹסְנוּ הַיֵּלֶף בְּתוֹרָתִי אִם לֹא". הניסיון היה, שנצטוו ללקוט בכל יום מן כפי הצורך ליום אחד, ונצטוו שלא להותיר ממנו למחרת. והיה זה ניסיון גדול, כי עיקר דאגתו של האדם בעולם היא על פרנסתו ועל מזונו, ועל גבי הדאגה הקיומית, שמא לא יהיה לו מה לאכול וימות מרעב, או שמא לא יהיה לו בית ובגדים ויסבול מקור או חום, מתפתח באדם יצר עצום

לאכול כמה שיותר, לצבור ממון ורכוש בלא גבול. כך האדם נעשה עבד לעבודתו ותאוותיו. ורצה הקב"ה ללמד את ישראל במדבר להתייחס כראוי לפרנסה, שידעו שתכלית האדם לדבוק בה' ותורתו, והמזון והפרנסה הם רק כלי לכך, וכפי שנאמר (דברים ח, ג): "וַיַּעֲנֶה וַיֹּרְעֶבְךָ וַיֹּאכְלֶךָ אֶת הָאֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ וְלֹא יָדְעוּן אֲבֹתֶיךָ, לְמַעַן הוֹדַעְךָ כִּי לֹא עַל הַלֶּחֶם לְבַדּוֹ יִהְיֶה הָאָדָם, כִּי עַל כָּל מוֹצֵא פִי ה' יִהְיֶה הָאָדָם". ולכן נצטוו ללקוט מן כדי שיעור מזון ליום אחד, ולסמוך על ה' שיוריד מן מחר. ומי שלא עמד בניסיון וליקט הרבה מן, כשהיה בא לאוהליו היה מוצא שמה שנשאר בידו היה בדיוק כפי צורך אכילתו - 'עומר לגולגולת'. והיו אנשים שלא התגברו על דאגתם וחסכו מפיהם מן כדי להותיר ממנו ליום המחרת, והמן שלהם הבאיש ועלו בו תולעים.

והנה כשהגיע היום השישי אירעה הפתעה (שמות טז, כב-כט): "וַיְהִי בַיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לָקֵטוּ לָחֶם מִשֶּׁנָּה שְׁנֵי הָעָמָר לָאֶחָד, וַיָּבֹאוּ כָּל נְשֵׂאֵי הָעֵדָה וַיִּגִּידוּ לְמֹשֶׁה. וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם: הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר ה': שִׁבְתוֹן שִׁבֹּת קִדַּשׁ לַה' מָחָר, אֵת אֲשֶׁר תֹּאכְלוּ אָפּוֹ וְאֵת אֲשֶׁר תִּבְשְׁלוּ בִשְׁלוֹ, וְאֵת כָּל הָעֵדָה הַנִּיחֻו לָכֶם לְמִשְׁמַרְתָּ עַד הַבֹּקֶר. וַיִּנִּיחוּ אוֹתוֹ עַד הַבֹּקֶר כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה וְלֹא הִבְאִישׁ וְרָמָה לֹא הָיְתָה בּוֹ. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה: אֲכַלְהוּ הַיּוֹם, כִּי שִׁבֹּת הַיּוֹם לַה', הַיּוֹם לֹא תִמְצְאוּהוּ בַּשָּׂדֶה. שְׁשֹׁת יָמִים תִּלְקֹטְהוּ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שִׁבֹּת לֹא יִהְיֶה בּוֹ. וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יָצְאוּ מִן הָעֵם לָקֵט וְלֹא מָצְאוּ. וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה: עַד אָנָּה מֵאַנְתָּם לְשֹׁמֵר מִצְוֹתַי וְתוֹרֹתַי. רְאוּ כִּי ה' נָתַן לָכֶם הַשִּׁבֹּת, עַל כֵּן הוּא נָתַן לָכֶם בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לָחֶם יוֹמִים, וְשָׁבוּ אִישׁ תַּחְתּוֹ אֶל יֵצֵא אִישׁ מִמֶּקְמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי".

אמרו חכמים (ברא"ר יא, ב) שזו היתה ברכתה של השבת, שירד לקראתה מן כפול. ולכאורה יש לשאול, מה ברכה יש בזה, הרי בפועל שיעור המן של יום השבת היה כשיעור שאר הימים, רק שהמן של יום השבת ירד ביום שישי. והתשובה היא, שביום השביעי הוסרה מהם הדאגה, שכן מזון השבת כבר הוכן מערב שבת. משל לאדם שצריך לטרוח בכל יום על עבודתו, והנה ביום אחד הספיק עבודה כפולה, ולמחרת הוא חש הקלה גדולה שאינו צריך לעבוד, והוא יכול להתפנות לחשוב על מה שמעבר לצרכי השעה. ולפעמים דווקא בזכות אותן מחשבות יכול להתקדם אדם יותר בעבודתו. וזוהי ברכת השבת, שנצטוונו לשובות מכל מלאכה, ולהסיר בזה את דאגת הפרנסה מלבנו,

ומתוך חופש וחירות להידבק בה' ובתורתו, ועל ידי כך תימשך ברכה ממקור החיים לפרנסה טובה בששת ימי המעשה.

ח - זכור ושמור

שתי מצוות יסודיות מעמידות את השבת: 'זכור' ו'שמור'. מצוות עשה ומצוות לא תעשה. מצוות 'שמור' עניינה להימנע מכל מלאכה, שבכל ששת ימי המעשה מוטל על האדם לדאוג לצרכיו וליישבו של עולם, וביום השבת נצטוונו לשבות מכל מלאכה. ועל ידי כך נוצר חלל פנוי בנפש, ואותו נצטוונו למלא בתוכן החיובי של מצוות 'זכור', שעניינה לזכור את קדושת השבת ולהתקשר אל יסודות האמונה (עי' ספרא בחוקת א, ג).

שתי מצוות אלו קשורות זו בזו עד שבשורשן הן מתאחדות, ורק בירידתן לעולם נתפצלו לשתי מצוות שמשלימות זו את זו. זהו שאמרו חכמים (שבועות כ, ב): "זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו, מה שאין הפה יכול לדבר ומה שאין האוזן יכולה לשמוע". וכך למדנו בתורה, שבעשרת הדברות שבפרשת יתרו, נאמר (שמות כ, ז): "זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ", ובעשרת הדברות שבפרשת ואתחנן נאמר (דברים ה, יא): "שָׁמֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ".

מצוות 'זכור' היא מצוות 'עשה', ושורשה במידת החסד והאהבה. לעומת זאת מצוות 'שמור' היא מצוות 'לא תעשה' ששורשה במידת הדין, המציבה לאדם גבולות כדי שיסור מן הרע. מעלתן של מצוות 'עשה' גבוהה יותר, כי על ידן מתקשרים יותר אל ה'. אולם מנגד עונשו של העובר על מצוות 'לא תעשה' חמור יותר, מפני שהוא גורם נזק חמור יותר לעצמו ולעולם (רמב"ן שמות כ, ז).

מצוות 'זכור' קשורה יותר לבריאת העולם ושבת בראשית, שנאמר (שמות כ, ז-י): "זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ... כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי, עַל כֵּן בֵּרַךְ ה' אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ". ומצוות 'שמור' קשורה יותר ליציאת מצרים, שנאמר (דברים ה, יד): "שָׁמֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ...

כִּי עָבַד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, וַיֵּצֵאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבְזֹרֶעַ נְטוּיָה, עַל כֵּן צִוְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת". העיקרון הרוחני העליון כבר היה מונח בתחילה, מבריאת העולם, אולם רק לאחר שעם ישראל עבר את כור הברזל של שעבוד מצרים, יכול היה להבין עד כמה נורא השעבוד לחומר, ועד כמה נחוץ לחדול מכל מלאכה כדי לקלוט את הרעיון הרוחני.

שתי המצוות 'זכור' ו'שמור' רמוזות במילה 'שבת'. המשמעות הפשוטה - שבייתה ממלאכה - 'שמור'. והמשמעות הפנימית - לשון תשובה, שבשבת אנו שבים אל יסודות האמונה, וזה עניין 'זכור'.

ט - זכור - יסודות האמונה

במצווה "זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ" (שמות כ, ז), נצטוונו לזכור את יסודות האמונה. ולכן מצוות השבת היא הרביעית שבעשרת הדברות, שבתחילה נצטוונו להאמין ולדעת את ה', שנאמר (שמות כ, ב): "אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים". בשנייה נצטוונו שלא לעבוד עבודה זרה, שנאמר: "לֹא יִהְיֶה לָּךְ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פָּנָי. לֹא תַעֲשֶׂה לָּךְ פֶּסֶל וְכָל תְּמוּנָה... לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תַעֲבֹדָם...". בשלישית נצטוונו לכבד את שמו ולא להישבע בשמו לשקר. וברביעית נצטוונו על יום השבת, שהוא היום שמבטא בפועל את יסודות האמונה (רמב"ן שמות כ, ז). אמרו בזוהר, שכל כללי האמונה וסודותיה קשורים בשבת (ח"ב צב, א; ח"ג צד, ב; רפח, ב).

שני יסודות אנו זוכרים בשבת. הראשון הוא בריאת העולם, שהשבת היא עדות על הבורא שברא את העולם בשישה ימים ושבת ביום השביעי, ומאז ועד עתה הוא ממשיך להחיות את העולם ולקיימו. היסוד השני הוא שה' הוציא את עמו ממצרים, שאז התגלה שבנוסף לכך שהקב"ה ברא את העולם ומקיימו, הוא גם משגיח עליו ומנהיגו, מעניש את הרשעים ונותן שכר לצדיקים, ובחר בישראל להיות לו לעם שעל ידו תתגלה השגחתו בעולם.

אמרו חכמים (מכילתא), שבמצוות "זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ" - נצטוונו לזכור את השבת גם בכל ימות השבוע, בכך שנתכונן לשבת בהכנת צרכיה. וכן כשהלוויים היו אומרים בבית המקדש שיר של יום, היו אומרים: "היום יום ראשון בשבת", "שני בשבת" וכך בכל הימים. כלומר אין ימות החול ימים בפני עצמם, אלא הם יונקים את משמעותם וערכם מיום השבת. אכן עובדה היא שבשפה העברית, שהיא לשון הקודש, מונים את כל ימות השבוע כפי יחסם לשבת, ראשון שני וכו', מה שאין כן באנגלית, צרפתית ושפות נוספות, שלכל יום יש שם בפני עצמו, בדרך כלל על פי שמות האלילים הקדומים, ללא שום זיקה לשבת (רמב"ן שמות כ, ז).

את עיקר מצוות זכירת השבת מקיימים בקידוש, שבו אנו מזכירים את תמצית עניינה של השבת. ותקנו חכמים לאומרו על כוס יין וסמוך לסעודה, כדי שזכירת השבת תהיה בשמחה ותענוג, וכפי שנאמר (ישעיהו נח, יג): "וְקִרְאתָ לַשַּׁבָּת עֲנָג" (להלן ו, ג; ו, י).

ואף שבקידוש אנו מקיימים את עיקר מצוות 'זכור', המצווה היא שיהיה יום השבת כולו מקודש, שנאמר: "זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ", שתהיה השבת כולה מיועדת לדברים שבקדושה, לעסוק בתורה ולשמוע דברי חכמים (רמב"ן שמות כ, ז; להלן ה, א-ה).

י - שמור - שביתה ממלאכת המשכן

בששת ימי המעשה מוטל על האדם לדאוג לצרכיו וליישבו של עולם, ומירב כישוריו ומרצו מופנים למלאכת שדהו ותיקון ביתו, להכנת מאכליו ובגדיו, ולכל מעשה יצירתי. ועם כל מה שאדם אוהב את מלאכתו, יש בה שעבוד. הצרכים השוטפים לוכדים את האדם בכבלי העולם הזה, ומשכיחים ממנו את האמונה והנשמה. השביתה מכל מלאכה ביום השבת מאפשרת לנו להתרומם מעל טרדות הזמן וצרכי המקום, אל עולם של חירות ומנוחה, עולם שבו הנשמה יכולה לבוא לידי ביטוי, וזהו שאמרו חכמים שהשבת היא מעין עולם הבא (עי' ברכות נז, ב).

כדי לזכות למעלתה של השבת צריך יהודי להסתכל בשבת על הטוב שבעולם, וכמו שנאמר (תהלים צב, א-ג): "מְזִמֹּר שִׁיר לַיּוֹם הַשַּׁבָּת. טוֹב לְהִדּוֹת לַה' וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עַלְיוֹן. לְהַגִּיד בִּבְקָר חֲסִדֶּךָ וְאַמּוֹנֶתְךָ בְּלִילוֹת". בשבת צריך להתבונן בהשגחה האלוקית שמכוונת את הכל לטובה, ולקבל את המציאות כפי שהיא באהבה, בלא לחץ לשנות אותה. וגם אם נחסר דבר שלא הספיקו להכין בערב שבת, או שארעה תקלה שגורמת צער, יש לקבל זאת בשוויון נפש ולהתענג על ה'. ומתוך כך מתפשטת ברכה וקדושה לכל מעשה ידיו בימות החול.

אפשר היה לחשוב שרק מלאכות של חול נאסרו בשבת, אולם התורה אסרה גם מלאכות שנועדו לצורך הקמת המקדש. ולא זו בלבד, אלא שאת כל שלושים ותשע המלאכות האסורות בשבת למדנו ממלאכת המשכן, שכל המלאכות שעשו בעת הקמת המשכן הן המלאכות האסורות בשבת. כפי שנאמר בסמוך למלאכת המשכן: "אֵךְ אֵת שַׁבְּתִי תִשְׁמְרוּ" (שמות לא, יג), ללמד שלמרות שמצווה גדולה להקים את המשכן, גם ממנה צריך לשבות בשבת. משום שגם מלאכת המשכן צריכה להיות מחוברת לשורש האלוקי הפנימי שלה. שאם לא כן, מרוב טרדות העיסוק בהקמת המשכן, עלולים לשכוח את מטרתו הפנימית, ואז ישאר המשכן כגוף בלא נשמה, ולא יוכל למלא את יעודו - לגלות את דבר ה' בעולם. לפעמים דווקא אלו שעוסקים במלאכות שקשורות לקודש, צריכים להיזהר בזה יותר, כי מרוב הכרת ערכו של הקודש הם עלולים להשקיע את כל ישותם בבניית מסגרות עבורו, עד שישכחו את מהותו הפנימית.

אף שיש הבדל גדול בין מעלת המקדש לשאר העולם, באמת כל העולם כולו צריך להיות משכן, היינו מקום שהשכינה תשרה בו. וממילא כל מלאכה ומלאכה שאדם עושה בעולם צריכה להיות קשורה למלאכת המשכן. אלא שבמשכן הרעיונות האלוקיים מתגלים באופן גלוי ומרוכז, ובשאר העולם באופן נסתר ורב-גוני. ולכך צריך אדם לכוון את מעשיו, שיהיו לשם שמים, בשדה ובחרושת, במחקר המדעי ובמסחר, הכל כדי להיטיב לעולם ולתקנו, עד שיגיע אל תכליתו שיהיה כולו משכן לשכינה. גם הכסף שאדם מרוויח, צריך להיות מיועד כדי לחיות בו נכון לפני ה', להקים בעזרתו משפחה שתהיה משכן למידות הטובות והאידיאלים האלוקיים. את כל זה אפשר לעשות מכוח קדושתה של

השבת, שבה אין עושים שום מלאכה, וממנה נמשך הערך הפנימי לכל המלאכות.

עוד צריך לדעת, כי תכליתו של האדם אינה לעבוד קשה. אילולי 'חטא אדם הראשון', היינו חיים בגן עדן, וכל עבודתנו שם היתה בשמחה ונחת, בלא דאגות וטורח. ולאחר החטא, עלינו להתפרנס בזיעת אפיים כדי לקיים את עצמנו (קידושין פב, א). וטורח זה מועיל במידה רבה לתיקון החטא, אבל הוא גם עלול לקבע את מעמדנו בעולם החומר, הרחוק מהמגמה האידיאלית של האמונה, החירות והשמחה. לכן חשובה כל כך השבת, שהיא מעין עולם הבא, ובה אנו מתקשרים אל האידיאל העליון. על ידי כך השבת נותנת משמעות פנימית לששת ימי המעשה, שלא יהיו מכוונים רק לצורך הקיום העכשווי, אלא כדי לתקן את העולם ולרומם אותו אל גאולתו, עד שישוב להיות גן עדן ומשכן לשכינה.¹

יא - שקולה כנגד כל המצוות כי בה מתגלית האמונה

מעלה גדולה ישנה לשבת, שעל ידה ישראל מתעלים אל מעין עולם הבא, אל מעבר למחיצות ולמסכים שהעולם הזה מעמיד בין האדם למקור חייו, ומתוך כך יכולים לקלוט את אור האמונה והתורה ולהתקשר אל כל המצוות שבתורה בשלימות.

אמרו חכמים (ירושלמי נדרים ג, ט): "בתורה ובנביאים ובכתובים מצינו שהשבת שקולה כנגד כל המצוות שבתורה". **בתורה**, שנאמר (שמות טז, כח-כט): "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה: עַד אֲנִי מֵאַנְתָּם מֵאַנְתָּם לְשֹׁמֵר מִצְוֹתַי וְתוֹרָתִי. רְאוּ כִּי ה' נָתַן לָכֶם הַשְׁבֶּת". היה זה לאחר שחיללו שבת בנסיון ללקוט מן בשבת, הרי שחילול שבת כהפרת כל התורה והמצוות. **בנביאים**, שנאמר (יחזקאל כ, יב-כב): "וְגַם אֶת שְׁבֻתוֹתַי נִתְּתִי לָהֶם לְהִיּוֹת לְאוֹת בֵּינִי וּבֵינֵיהֶם, לְדַעַת כִּי אֲנִי ה' מְקַדְּשָׁם. וַיִּמְרוּ בִּי בֵּית

¹ אף שאסור בשבת לעשות מלאכות להקמת המשכן והמקדש, מכל מקום מותר להקריב קרבנות בשבת, וכן מותר לקיים ברית מילה בשבת (שבת קלג, א). ויש לבאר שאלו מצוות שמבטאות את הקשר הפנימי המיוחד שבין ישראל לה', ולכן הן מתאימות לעניינה של השבת. ואין בהן חילול שבת. אבל הקמת המשכן היא המשכה של האור הפנימי אל החוץ, וזה נאסר בשבת, כי השבת כולה פנימית.

ישראל במדבר, בקקותי לא הלכו ואת משפטי מאסו, אשר יעשה אתם האדם וחי בהם, ואת שבתתי חללו מאד... ואמר אל בניהם: ... בקקותי לכו... ואת שבתותי קדשו והיו לאות ביני וביניכם לדעת כי אני ה' אלוהיכם. וימרו כי הבנים..." **בכתובים**, שנאמר (נחמיה ט, יג-יד): "ועל הר סיני ירדת ודבר עמם משמים ותתן להם משפטים ושרים ותורות אמת חקים ומצות טובים. ואת שבת קדשך הודעת להם ומצוות וחקים ותורה צוית להם ביד משה עבדך". (ע"ע להלן כב, ב. וכן ע"י בכל פרק כ' ביחזקאל).

וכן אמרו חכמים (שבת קיח, ב): "כל המשמר שבת כהלכתו, אפילו עובד עבודה זרה כדור אנוש (שבדור אנוש התחילו לחטוא בעבודה זרה) - מוחלין לו". מתוך שמירת שבת כהלכתה הוא מתחזק באמונה ועוונותיו נעשים כשגגות ונמחלים. עוד אמרו חכמים (מכילתא בשלח): "כל מי שמשמר את השבת מרוחק מן העבירה".

יב - החורבן בעון חילול שבת

לפני חורבן בית המקדש הראשון שלח ה' את ירמיהו הנביא להודיע לעם ולמלכי יהודה, כי עתידם תלוי בשמירת השבת, שנאמר (ירמיהו יז, יט-כז): "כה אמר ה' אלי: הלה ועמדת בשער בני העם אשר יבאו בו מלכי יהודה ואשר יצאו בו, ובכל שער ירושלים. ואמרת אליהם: שמעו דבר ה' מלכי יהודה וכל יהודה וכל יושבי ירושלים הבאים בשערים האלה. כה אמר ה': השמרו בנפשותיכם ואל תשאו משא ביום השבת והבאתם בשערי ירושלים. ולא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת, וכל מלאכה לא תעשו, וקדשתם את יום השבת כאשר צויתי את אבותיכם. ולא שמעו ולא הטו את אזנם, ויקשו את ערפם לבלתי שמוע ולבלתי קחת מוסר. והנה אם שמעו תשמעון אלי נאם ה' לבלתי הביא משא בשערי העיר הזאת ביום השבת, ולקדש את יום השבת לבלתי עשות בו כל מלאכה. ובאו בשערי העיר הזאת מלכים ושרים יושבים על כסא דוד רכבים ברכב ובסוסים, המה ושריהם איש יהודה וישובי ירושלים, וישבה העיר הזאת לעולם. ובאו מערי יהודה ומסביבות ירושלים ומארץ בגנמן ומן השפלה ומן ההר ומן הנגב מבאים עולה ונכח ומנחה ולבונה, ומבאי

תודה בית ה'. ואם לא תשמעו אלי לקדש את יום השבת ולכלתי שאת משא ובא בשערי ירושלים ביום השבת - והצתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלים ולא תכבה".

וכן אמרו חכמים (שבת קיט, ב): "לא חרבה ירושלים אלא בשביל שחללו בה את השבת, שנאמר (יחזקאל כב, כו): 'ומשבותי העלימו עיניהם ואחל בתוכם'. ובהמשך נאמר (שם ל): 'ואבקש מהם איש גדר גדר ועמד בפרץ לפני בעד הארץ לבלתי שחתה, ולא מצאתי'."

יג - הגאולה תלויה בשמירת שבת

למדנו בספר ישעיהו שהגאולה תלויה בעשיית משפט וצדקה ושמירת שבת, שנאמר (ישעיהו נו, א-ח): "כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות. אשרי אנוש יעשה זאת וכן אדם יחזיק בה שמר שבת מחללו (שלא לחללו) ושמר ידו מעשות כל רע. ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל ה' לאמר: הבדל יבדילני ה' מעל עמו (שלא אזכה בכל הטובה השמורה לישראל בעת גאולתם), ואל יאמר הסרים הן אני עץ יבש (שאין לי בנים ואין לי עתיד). כי כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבותי ויבחרו באשר חפצתי ומחזיקים בכריתי. ונתתי להם כביתי ובחומתי יד ושם טוב מבנים ומבנות, שם עולם אתן לו אשר לא יכרת. ובני הנלוים על ה' לשרתו ולא הבה את שם ה' להיות לו לעבדים, כל שמר שבת מחללו ומחזיקים בכריתי (על ידי שמירת השבת יזכו להיות כישראלים גמורים). והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי עולתיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי, כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים. נאם א-דני אלוהים מקבץ נדחי ישראל, עוד אקבץ עליו לנקבציו". למדו מזה חכמים (שבת קיח, ב): "אלמלי משמירין ישראל שתי שבתות כהלכתן - מיד נגאליהם, שנאמר (ישעיהו נו, ד): כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבותי, וכתוב בתריה (וכתוב אחרייו): והביאותים אל הר קדשי וגו'".

לכאורה יש לשאול, למה אמרו חכמים שאם ישמרו שתי שבתות מיד נגאליהם, והלא הנביא הזכיר שהגאולה תלויה גם במשפט וצדקה. ויש לומר, שאם ישמרו שתי שבתות כהלכה מובטח שגם ישמרו משפט

וצדקה, כי על ידי שמירת שבת משתחררים מהשעבוד לתאוות הרכוש והממון ומתעלים באמונה, ומתוך כך רוצים לעשות משפט וצדקה בששת ימי המעשה. וכן אמרו (ויק"ר ג, א): "אין ישראל נגאלים אלא בזכות שבת, שנאמר (ישעיהו ל, טו): פְּשׁוּכָה וְנִחַת תִּוָּשְׁעוּן". ובאמת, גם מתוך שמירת משפט וצדקה יכולים להגיע לגאולה, מפני שעל ידי משפט וצדקה משתחררים מכבלי החומר והתאוות, ומתקנים את ששת ימי המעשה, ומתוך כך יכולים לשמור שבת כראוי ולהתעלות באמונה ודבקות ולזכות בגאולה (עי' ב"ב י, א; דב"ר ה, ז).

עוד אמרו חכמים שעל ידי שמירת שבת זוכים להתיישב בארץ ישראל, וכפי שאמר הקב"ה לאברהם אבינו (ברא"ר מו, ט): "אם מקבלים בניך את השבת - הם נכנסין לארץ, ואם לאו - אינם נכנסין". והכניסה לארץ היא תחילת הגאולה.

יד - חומרת עון חילול שבת

לאחר שלמדנו על מעלתה העצומה של השבת, אפשר להבין את החומרה המיוחדת של עון חילול השבת, שקבעה לו התורה את העונש החמור ביותר: אם חילל במזיד ובפני עדים שהתרו בו - מיתה בסקילה, ואם במזיד בלא עדים - כרת, שנאמר (שמות לא, יד): "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַשַּׁבָּת כִּי קֹדֶשׁ הוּא לָכֶם מִחֻלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת כִּי כָל הַעֲשֵׂה כָהּ מְלֹאכָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמִּיהָ". אמנם בפועל, כמעט ולא היו מוציאים אדם להורג, כי נדיר מאוד היה שיעמוד אדם בכל התנאים המחייבים הוצאה להורג. ולכן אמרו חכמים (משנה מכות א, י), שסנהדרין שהרגה אדם אחד בשבע שנים נחשבת חבלנית, ורבי אלעזר בן עזריה אמר, שגם אם הרגה אדם אחד בשבעים שנה נחשבת חבלנית.

עם כל זאת, עובדה היא שאחד משני המקרים היחידים שהוזכרו בתורה, שבהם הוציאו אדם להורג קשור לחילול שבת בפרהסיא. שנאמר (במדבר טו, לב-לו): "וַיְהִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִדְבָּר וַיִּמָּצְאוּ אִישׁ מִקִּשְׁשׁ עֲצִים בְּיוֹם הַשַּׁבָּת. וַיִּקְרְבוּ אוֹתוֹ הַמַּצְאִים אוֹתוֹ מִקִּשְׁשׁ עֲצִים אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן וְאֶל כָּל הָעֵדָה. וַיִּנְיחוּ אוֹתוֹ בְּמִשְׁמַר כִּי לֹא פָרַשׁ מֶה יַעֲשֶׂה לוֹ. וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה מוֹת יוּמָת הָאִישׁ רְגוּם אוֹתוֹ בְּאֲבָנִים כָּל הָעֵדָה

מחוץ למִקְנָה. וַיֵּצִיאוּ אוֹתוֹ כָּל הָעֵדָה אֶל מַחוּץ לַמִּקְנָה וַיִּרְגְּמוּ אוֹתוֹ בָּאֲבָנִים וַיָּמָת בְּאֶשׁ צִנּוֹה ה' אֶת מֹשֶׁה". כפי הנראה באה התורה ללמדנו במעשה זה עד כמה חמורה פגיעתו של מחלל שבת בפרהסיא בערכי האמונה והאומה.

ועדיין קשה להבין, איך יתכן שמקושש העצים העיז לחלל שבת בפרהסיא? אכן הובא פירוש בדברי חכמים, שאחר חטא המרגלים והגזירה שנגזרה על דור המדבר שלא יכנס לארץ, היו שחשבו שכבר אין יותר חובה לקיים את מצוות התורה, ורצה המקושש ללמד את כולם שצריך להמשיך לקיים את המצוות. ובמין להט דתי מיוחד החליט לחלל שבת בפרהסיא, כדי שיהיו חייבים להוציא אותו להורג, ועל ידי זה יראו כולם עד כמה חמור הדבר (מדרש הובא בתוס' ב"ב קיט, ב). ויש אומרים שמקושש העצים היה צלפחד, וזכה שבנותיו חיבבו את הארץ וזכו לנחול אותה (שבת צו, ב).

עוד ביחס לחומרת חילול השבת אמרו בזוהר (ח"ב קנא, א), שבשעה שיום השבת מתקדש, אש הגיהנם מסתלקת מן הרשעים, חוץ מאותם רשעים שלא שמרו שבת לעולם שנענשים גם בשבת. אמנם מי שחזר בתשובה, וקל וחומר מי שנענש על חטאו כדוגמת מקושש העצים, עוונו מחול והוא אינו נענש עליו בגיהנם.

טו - המחלל שבת מפריש עצמו מישראל

מצינו חומרה יתירה בחילול שבת, שהמחלל שבת בפרהסיא והעובד עבודה זרה נחשבים כמי שפרשו מישראל ודינם כגויים. וכפי שכתב הרמב"ם (שבת ל, טו): "השבת ועבודה זרה, כל אחת משתייהן שקולה כנגד שאר כל מצוות התורה, והשבת היא האות שבין הקב"ה ובינינו לעולם. לפיכך, כל העובר על שאר המצוות הרי הוא בכלל רשעי ישראל, אבל המחלל שבת בפרהסיא הרי הוא כעובד עבודה זרה ושניהם כגויים לכל דבריהם". כלומר, העובר על אחת מכל העבירות שבתורה, אינו נחשב מומר לכל התורה, ומתייחסים אליו כאל יהודי שחטא. אבל העובדים עבודה זרה והמחללים שבת בפרהסיא, אע"פ שלא חטאו כדי להכעיס והם שומרים את שאר המצוות, קנסו אותם חכמים, שכל זמן

שלא יעשו תשובה, הרי הם כמומרים לכל התורה ודינם כגויים לכל דבר (עירובין סט, ב; חולין ה, א). משמעות הדבר שאין מקבלים מהם קרבנות בבית המקדש (רמב"ם מעשה הקרבנות ג, ד), ואין מצווה אותם למניין (מ"ב נה, מו), ואין שותים מהיין שנגעו בו, ואין מצווה לגמול עמהם חסד כפי שמחויבים כלפי כל אחד מישראל (אהבת חסד ח"א ג, ג).

אמנם בדורות האחרונים, הורו למעשה כמה מגדולי הפוסקים, שכל זמן שמחלל השבת אינו עושה זאת בהתרסה, אין להתייחס אליו כאל עובד עבודה זרה. מפני שבעבר, כשכל ישראל שמרו את השבת, כל מי שחילל שבת בפרהסיא, אפילו לא התכוון להכעיס, נחשב כמי שהפריש עצמו מישראל. אבל בדורות האחרונים, שלדאבון ליבנו שמירת השבת נפרצה אצל רבים מישראל, רק מי שמחלל שבת בפרהסיא כדי להכעיס ולפגוע בתורת ישראל - נחשב כעובד עבודה זרה, אבל המחלל שבת לצורך עצמו, אינו נחשב כמי שהחליט להתנכר למורשת היהדות (מלמד להועיל או"ח כט; בניין ציון החדשות כג, ועי' פניני הלכה תפילה ב, ח). ולכן למעשה, אם ירצה להצטרף למניין - מצרפים אותו, ומצווה לגמול עמו חסד ככל ישראל. אמנם גם היום ישנם פוסקים רבים שסוברים שדין מחלל שבת בפרהסיא כגוי. ולכן גם מי שבגלל חינוכו והרגליו מתקשה לשמור שבת, ראוי שלכל הפחות ישתדל להדליק נרות שבת לפני השקיעה ולקדש על היין ולשמור מה שיוכל, ועל ידי כך יראה בעצמו שהשבת חשובה בעיניו והוא רוצה להתקשר למורשת עמו, ואזי גם לשיטת המחמירים לא יחול עליו הדין החמור של מחלל שבת בפרהסיא שנחשב כעובד עבודה זרה.

חובה לציין, שבכל אופן יהודי אינו יכול להתנתק מיהדותו, וגם אם יעבוד עבודה זרה ויחלל שבת בזדון ויעבור על כל העבירות שבתורה, הוא נשאר יהודי, ונשמטו מקודשת בקדושת ישראל, אלא שהוא רשע גדול, ועונשו חמור מעונש שאר הרשעים שלא הפרישו את עצמם מישראל (זוהר ח"ב קנא, ב). ולכן קבעו חכמים, שמצד אחד מתרחקים ממנו, ומנגד, כאשר אפשר, משתדלים להחזירו בתשובה.

טז - שבת שלום ואחדות

בשבת אנחנו מתקשרים עם מקור חיינו, ועל ידי כך מתגלה השורש האחד של כל הברואים, וממילא נעשה שלום בעולם. הניגוד העמוק ביותר שיש בעולם, הוא הניגוד שבין הרוח והחומר, בין הנשמה לגוף, שבמבט של חול נראה שהם מפריעים ונלחמים זה בזה. אולם בשבת מתגלה שהנשמה והגוף משלימים זה את זה, שעל ידי הנשמה הגוף מתחיה ומתברך, ועל ידי הגוף הנשמה באה לידי ביטוי. לכן מצוות השבת להתענג ברוחניות וגשמיות, בתורה ותפילה ובסעודות ושירה (ע"ה להלן ב, ה).

גם בין שאר הכוחות שבעולם נעשה שלום בשבת. במשך ימות החול נדמה שכל האנשים מתחרים ונלחמים ביניהם על כסף, כבוד ואהבה, וכל הצלחה של אדם אחד היא הפסד לאדם אחר, ועל ידי כך מתרבה המחלוקת בעולם ודרכם של הרשעים, שונאי ישראל, מצליחה. אבל בשבת מתגלה שמגמת הכל אחת, וגם הכוחות שנראים כמפולגים באמת משלימים ומפרים זה את זה, וכולם יחד כוספים אל ה', מקור חייהם. והרשעים שדבקים ברשע ונראים במבט של חול כמצליחים, באמת לא באו אלא לעורר את הצדיקים, וכשהם מסיימים את תפקידם הם אובדים מהעולם. וזה מה שיום השביעי משבח ואומר (תהלים צב): "מִזְמוֹר שִׁיר לַיּוֹם הַשַּׁבָּת. טוֹב לַהֲדוֹת לַה' וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֲלֵינוּ. לַהֲגִיד בְּבֵקֶר חֶסֶדְךָ וְאַמּוֹנָתְךָ בְּלִילוֹת. עָלֵי עֲשׂוֹר וְעָלֵי נָבָל עָלֵי הַגִּיּוֹן בְּכִנּוֹר. כִּי שִׁמְחַתְנִי ה' בְּפַעֲלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יְדֶיךָ אֲרַנֶּנּוּ. מִה גָּדְלוֹ מַעֲשֵׂיךָ ה' מֵאֵד עֲמָקוֹ מִתְּשַׁבְּחֶיךָ. אִישׁ בַּעַר לֹא יֵדַע וְכִסִּיל לֹא יָבִין אֵת זֹאת: בְּפֶרֶחַ רִשְׁעִים כָּמוֹ עֵשֶׂב וַיִּצְצוּ כָּל פְּעָלֵי אָנוֹן (הנבער והכסיל לא יבינו שהכל הולך לטובה, אלא נדמה להם שהרשעים מצליחים, אבל באמת) לַהֲשַׁמְדָם עֲדֵי עַד. וְאַתָּה מְרוֹם לְעֹלָם ה'. כִּי הִנֵּה אֵיבֶיךָ ה' כִּי הִנֵּה אֵיבֶיךָ יֹאבְדוּ וְתִפְרְדוּ כָּל פְּעָלֵי אָנוֹן. וְתֵרֵם פְּרָאִים קִרְנֵי בִלְתִּי בְּשֶׁמֶן רֵעֵנוּ. וְנִבְטַע עֵינֵי בְּשׂוֹרֵי בְּקָמִים עָלֵי מְרִעִים תִּשְׁמַעְנָה אֲזָנֵי. צְדִיק פֶּתַח בְּתָרֵם יִפְרַח בְּאֲרֵז בְּלִבָּנוֹן יִשְׁעָה. שְׁתוּלִים בְּבֵית ה' בְּחִצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יִפְרִיחוּ. עוֹד יִגְבוּ בִּשְׂכִיבָה דְּשָׁנִים וְרַעֲנָנִים יִהְיוּ. לַהֲגִיד כִּי יֵשֶׁר ה' צוּרֵי וְלֹא עֹלָתָה בּוֹ".

נמצא אפוא שהשלום האמיתי כולל שני מרכיבים: האחד, שהוא נותן את המקום המיוחד והמתאים לכל השאיפות והכוחות, ואז הם באים

אל תיקונם ומתברר שאין בהם רשע ואין ביניהם מחלוקת. השני, שגם ה'רשע הגמור, נועד לעורר את הכוחות הטובים, וכשהם מתעוררים הוא מסיים את תפקידו ומתכלה. ואין בו צער על כך, שהרי השלים את ייעודו.

אמרו בזהר (ח"ג קעו, ב, בתרגום): "בא וראה, אין העולם מתקיים אלא על השלום, כאשר ברא הקב"ה את העולם, לא יכל להתקיים עד שבא והשרה עליו שלום. ומה הוא? שבת, שהיא שלום של עליונים ותחתונים, ואז נתקיים העולם". עוד אמרו, שצריך להיזהר שלא לפגום בקדושת השבת על ידי מריבות, ומי שיש בלבו עצבות צריך להשתדל להסירה בשבת, ואם יש לו קטטה עם אשתו או עם אדם אחר, ישלים עמהם בשבת (תקוני זוהר נז, א).

זה הרמז בהדלקת נרות השבת, שבעת שביתו של אדם חשוך, גם כאשר הכל מסודר, הוא מגשש באפלה למצוא את חפציו ונתקל ונכשל, עד שנדמה לו כאילו כל רהיטיו וחפציו קמו כנגדו להכשילו. וכשידליק נר, יראה שכל דבר מונח במקומו לסייע לו. וזה הרמז למצבנו בעולם, כל עוד אנו רחוקים מה' ומהאידיאלים האלוניים, הננו בחושך, ונדמה לנו שכל העולם מסוכסך ומפולג והרשעים שולטים. וכיוון שזוכים לאורה של השבת, שמגלה את האמונה השלימה, רואים איך כל הכוחות השונים משלימים זה את זה, והרשעה כעשן תכלה (להלן ד, א).

אמרו בזהר, שבעקבות התגלות קדושת השבת והאמונה השלמה בה' אחד, מתרבה השמחה בכל העולמות, ונעשה שלום בעליונים ובתחתונים, וכל יהודי זוכה לנשמה יתירה ועונג עליון. ואפילו הרשעים שנידונים בגיהנם, אם היו מכבדים את השבת, נחים מעונשם בשבת (עי' זוהר ח"א מח, א; ח"ב פח, ב; קנא, א; רה, א; ח"ג צד, ב; קעו, ב; רעג, א).